

Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtörténeti tanulmányok.
In Memoriam Vári András (1953–2011)
Lords and Servants in History's Unity: Studies on Social History.
Szerkesztette / Edited by: Gyulai Éva. ME BTK TTI, Miskolc, 2014. pp. 34–58.

Prímás és provizor – Szelepcsényi György esztergomi érsek boldogkői tiszttartója, Hankony János

GYULAI Éva

Primate and Provisor: Janos Hankony, steward of Archbishop George Szelepcheny at Boldogkő Castle and Dominion

Archbishop George Szelepcheny (Szelepcsényi, 1604/5–1685) purchased the Upper-Hungarian dominion and castle of Boldogkő (Abaúj county) incorporating three villages and valuable vineyards as a private estate in 1667. Slovakian-born Janos Hankony, the archbishop's official and confidential, was appointed the head of the dominium, as castle steward or seneschal, who managed the economy of the estate and oversaw the serfs of the dominion; in fact, he was not only a supervisor but also his master's advisor on economic matters. The steward or seneschal of the castle (provisor) had multifaceted tasks, such as supervision of the soldiers, maintenance and construction of the medieval castle, and in particular the transfer of military and political news from the castle's region to the Archbishop of Gran/Esztergom residing in Pressburg (Hungarian: Pozsony, today: Bratislava, Slovakia). In 1674, the Primate gained valuable wine estates in the neighboring region of Tokay–Submontanum, and the castle steward of Boldogkő became responsible for the distribution of important wine production as well. A part of the Tokay wine was sent via Eperjes (Prešov, Slovakia) to Arch-bishop Szelepcheny's private Upper-Silesian dominium Loslau/Wodislau (Wodzisław Śląski, Poland), while the other part was sold to Polish wine merchants. Provisor Hankony was a conscientious servant of his lord, head of the Catholic Church, Primate of Hungarian Kingdom. During the Archbishop's possession, the Castle of Boldogkő became an important missionary center. It was Pauline monks who converted the dominion's Protestant population to the Catholic faith; in 1674 the Pauline missionary Johannes Vanoviczi (1618–1678) sent his reports from the castle to Rome for the Sacred Congregation De Propaganda Fide.

*

Vári András kutatói attitűdje, illetve tudományos módszerei sokban különböztek az enyéimtől, ez természetes is, hiszen már tanulmányainkban is másképpen „szocializálódtunk”. Vári András közgazdász végzettséggel a kezdetektől elkötelezte magát a gazdaságtudomány metodikájára, később a társadalomtudományok rohamosan gazdagodó módszerei mellett, én pedig a történelem szakhoz a klasszika filológiát párosítottam, amely nemcsak az európai kultúra és írott történelem, illetve a magyar régiség legfontosabb ősi nyelvét tette második anyanyelvemmé, hanem a filológia, a szövegek vizsgálatának sajátos metódusát is beemelte alapvető kutatói módszereim közé. Így nem csodálható, hogy gyakori beszélgetéseink (együtt dolgoztunk ki egy közép-európai MA-tematikát, igaz nem sikerült akkreditáltatni), vitáink ellenére,

érdeklődésünk és kutatásaink más irányt vettek. Ezért magam is csodálkoztam, hogy egy tanulmányom, nem is a „fősodorból”, felkeltette érdeklődését, mégpedig a Károlyi Sándor és Kelemen Didák minorita szerzetes, rendfőnök kapcsolatáról írt cikkem, amelyben Kelemen Didák mint az arisztokrata birtokos káplánja, illetve mint a kegyúr udvartartása és adminisztrációja sajátos „hivatalviselője” jelenik meg, egyfajta spirituális szolgálattelvőként, aki a gróf és főispán rekatolizációs törekvéseiben ura munkatársa, sőt bizalmasa is.¹ Ebben a tekintetben hasonló szerepet tölt be a nagybirtokos arisztokrata, egyben az egyház patrónusa magánhivatalának rendszerében, mint a gazdasági adminisztráció elitje. A Vári András emlékére rendezett miskolci konferencia, majd kötetünk témájának ezért is választottam az úr és szolgáló viszonyának ezerféleképpen kutatható és prezentálható kérdését.

*

Az érsek

Míg Károlyi Sándor kegyurasága birtokosi funkciójából eredt, s így lehetett sajátos „hivatalviselője” Kelemen Didák minorita rendfőnök, egyfajta patrónus–káplán viszonyt teremtve, a főpap Szelepcsényi Györgyöt az egyházi hierarchiában betöltött egyre magasabb rangja segítette hozzá, hogy magánföldesúrként, sőt várúrként is a Magyar Királyság elitjéhez csatlakozzon, s ezzel püspöki, majd érseki udvartartása mellett magánbirtokain is hivatalszervezetet hozzon létre. Magánuradalmaiban, így, többek között, a kor legfontosabb gazdasági hivatalviselőjeként tisztartót (más néven provizort, udvarbírárt, jószágigazgatót, esetleg prefektust) is alkalmazott. A matuzsálemi kort megért Szelepcsényi György (1604/5–1685), előbb nyitrai püspök (1648–1666) majd esztergomi érsek (1666–1685) – a törökkori esztergomi érseknek gyakorlatához hasonlóan – főpapi tevékenysége mellett aktívan részt vett a Magyar Királyság kormányzásában is, így kora egyik legbefolyásosabb és legnagyobb hatású politikusa lett, 1644-től kancelláriai elnök, 1670–1681 között a legmagasabb kormányzati hivatalt, a királyi helytartóságot is viselte. Egyébként a primási méltósághoz már eleve közhatalmi jogosítványok kapcsolódtak. Diplomataként is ismert, háromszor járt Konstantinápolyban a Habsburg király követeként. Személyével, ennek ellenére, kevésbé foglalkozott a prozopográfia, első és utolsó önálló életrajzának szerzője Kéry János (1537–1685) pálos szerzetes, generális perjel, 1676-ban esztergomi nagyprépost, 1681-től váci püspök, aki 1663-ban megalapította a pálosok teológiai főiskoláját Nagyszombatban.² Kéryt egyébként, akinek apját Szelepcsényi térítette át a katolikus vallásra,³ nem sokkal a Szelepcsényi-életrajz megjelenése után, 1679-ben kinevezték a primás helynökének is.⁴ Szelepcsényi monográfusa, Kéry maga is az érsek mint patrónus egyházi klientúrájához tartozott. Szelepcsényi György mellőzéséhez minden bizonnyal hozzájárult, hogy az ellenreformáció pozsonyi „véstörvénytörvényése” Szelepcsényi érsek elnökletével ült össze, primásként ugyanis ő volt a legfőbb bíraskodási ügyekben a király helytartója (*in iudiciis locumtenens*), és az ő neve alatt hozta meg súlyos ítéleteit 1674-ben.

¹ GYULAI 2008

² KÉRI 1676.

³ *EPhK* 1912. (36.) 161.

⁴ Életrajza legújabbban: TUSOR Péter: *Szelepcsényi György*. In: BEKE (szerk.) 2003: 303–310.

Elias Wideman:
Georgius Szelepcheny (1652).
Rézmetszet/Engraving

Pedig a kivételesen tehetséges Szelepcsényi sok tekintetben követte az ugyancsak a köznemesi sorból a primási trónusig ívelő karriert befutott kiváló elődei, a Konstantinápolyban kétszer is követséget vezetett Verancsics Antal és Pázmány Péter egyházi és politikai pályafutását, sőt egy téren túl is szárnyalta őket, ez pedig a korabeli világi arisztokráciát is megszegyenítő vagyonszerzése volt. Szelepcsényi ugyanis, egyházi javadalmain túl (amelyeknek egy részét, a katolikus egyház céljai mellett, a török háborúk költségeire kellett fordítania), mesés magánvagyonot szerzett, óriási birtokokat, jelentős jövedelmekkel, ráadásul ezek egy részét nem egyháza különböző intézményeire hagyta, hanem rokonai (a Maholányi, Jókay, Pohroncz-Szelepcsényi, Kordics család tagjai) örökölték, akiket nem csekély mértékben segített a főpap rokon nepotizmusa már életében is. Az esztergomi érsek magánbirtokvagyonát, természetesen, főként a Királyság alsó-magyarországi területein, Nyitra, Sopron, Hont, Bars, Pozsony vármegyékben, leginkább Pozsony környékén szerezte (pl. Csákány, Csütörtök stb., ma: Čakany, Štvrtok na Ostrove, Szlovákia). Gombai (ma: Hlaviče, Szlovákia) birtokán, a Csallóközben posztómanufaktúrával, ezzel együtt minőségi juhtenyésztéssel, holland fajták meghonosításával is próbálkozott, de a „fábrica” rövid idő múlva megszűnt.⁵ Szelepcsényi Ausztriában és Morvaországban is vett birtokokat, 1670-ben szerezte meg a morvaországi Letovicét (németül: Lettowitz), itt is halt meg 80 éves kora körül. Letovice megszerzése után pár évvel a közeli Drnovice (Drnowitz) és Lysice (Lissitz) nevű birtokokat is megvásárolta.⁶ Ugyancsak Morvaországban fekszik a Brumov (Brumow) nevű várbirtok is, amelyet Szelepcsényi 1676-ban gróf Erdődy Györgyné Rákóczi Erzsébet grófnőtől

⁵ KORABINSZKY 1786: 203.

⁶ BRŇOVJÁK 2010: 294–300.; POKLUDA 1975: 272.

szerzett meg 18 ezer Ft-ért.⁷ Szelepcsényi több kastélyt is épített, sőt várkastélya is volt a Hont vármegyei Bozókon (ma: Bzevik, Szlovákia), amelyet, birtokaival együtt, még Balassa Zsigmond (†1559) foglalt el erőszakkal a premontrei szerzetesektől és épített ki erődített magánkastéllá.⁸

Szelepcsényi György kiterjedt magánbirtokainak kutatásával még adós a gazdaságtörténet-írás, pedig tanulságos lenne egy olyan sok részből, több apró uradalomból álló birtokvagyon (és igazgatása) vizsgálata, amelyet tulajdonosa teljesen egészében vásárolt és zálogolt, jóllehet tudta, hogy főpapként ezek egyenes ági örökítése nem lehetséges.

Boldogkő vára. Koppány András felv. / Castle Boldogkő. Photo: András Koppány

⁷ Erdődy György és Rákóczi Erzsébet szerződése Szelepcsényi György érsekkel 18 000 Ft fölvételéről Brunov birtokért, 1676. aug. 21.; Szelepcsényi György és Rákóczi Erzsébet szerződése Brunov birtokról 1678. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy. Ladula 5 (Personalialia) Fasc. 8. N° 2. és Fasc. 2. N° 10. Vö.: BENDA–KOLTAI 2008: 444–445.; továbbá: BRŇNOVJÁK 2010: 295. (Egyébként Szelepcsényi érsek volt az, aki az Erdődy–Rákóczi házaspár megromlott házastársi viszonyában közvetített a felek között.)

⁸ GYULAI 2013: 326–327.

A birtok

Bár Szelepcsényi birtokai elszórtan feküdtek, hiszen a főpap nem örökölt (*hereditaria*), hanem szerzett (*acquisitica*) jószágokat birtokolt,⁹ ingatlanvagyonának egy fontos része, a boldogkői vár és uradalom „kilógott” a birtokok topográfiájából, hiszen a középkori eredetű, Abaúj vármegyei Boldogkő vára és a tartozékai Pozsonytól és Nagyszombattól igencsak távol, a Hódoltság peremvidékén feküdtek, de Tokaj-Hegyaljához közel, ráadásul a kassai országot mellett.

A birtokot a Sáros vármegyei Palocsa (ma: Plaveč, Szlovákia) és szepességi Dunajec (azaz Nedec, ma: Niedzica, Lengyelország) várak ura, Palocsay (Horváth) István báró és felesége, Károlyi Judit adta zálogba a pozsonyi káptalan előtt 1667. június 5-ikén Szelepcsényi primásnak 42 ezer magyar forintért, évi 6%-os kamattal. Ugyanekkor a Palocsayak egy másik, Felső-Sziléziában fekvő Wodiszlyo-Loszlau (Wodislau–Loslau) nevű uradalmukat (ma: Wodzisław Śląski, Lengyelország) is elzálogosították Szelepcsényinek 20 ezer imperiális tallérért. A zálogszerződés szerint a zálogösszeget eredetileg Palocsay István nagybátyja, Palocsay Gábor kérte kölcsön Szelepcsényi – akkor még– kalocsai és bácsi érsektől, hogy Anna Mária nevű leányát (1661-ben) kiházásíthassa Batthyány Kristóffal.¹⁰ Szelepcsényi, aki ekkor már túl volt a 60. életévén, 1667 végén I. Lipót császár és király adományát is megkapta a birtokokra.¹¹

A jezsuiták levéltári hagyatékában fennmaradt egy keltezés és aláírás nélküli, 1690 körül készült feljegyzés arról, hogy a két uradalom, Boldogkő és a sziléziai Wodislo (Wodislau) hogyan került a Palocsayaktól Szelepcsényihez. Az emlékeztető készítője, az irat regesztája szerint Potturnyai Boldizsár (később a Szepesi Kamara tisztviselője), egykor Palocsay Horváth (II.) István szolgálatában állt, és részt vett az uradalmak átadásában. A feljegyzésben a megbízója és ura, azaz a Palocsay család érdekét tekintő, a Szelepcsényi-ellenes elfogultságtól sem mentes szerző szerint a Palocsay családban úgy egyeztek ki az örökösök, hogy az Abaúj vármegyei Boldogkő vára és a szepességi Fridman (ma: Frydman, Lengyelország) kastélya Palocsay Gáboré (†1675), Palocsa és Nedice (Nedec) vára Palocsay (I.) Istváné (†1654), a Szilézia Hercegségében fekvő Wodislo pedig Andrásé (†1655 k.) lett. Palocsay Gábor azonban időközben Fridmant elzálogosította, hogy Pálffy Miklós nádortól megvehesse a Pozsony melletti Divényt, Boldogkő azonban a birtokában maradt.¹² A meg-

⁹ Testamentumában így jellemzi birtokszerzését, magát „méltatlan gazdásznak” nevezve: *bona temporalia, quae tamquam indignus oeconomus acquisivi*. (1684) PLE AEV Szelepcsényi 237–260. 8. f. 21.

¹⁰ A különleges birtokjogi státussal (*Freie Minderstandesherrschaft*) rendelkező losloui uradalmat Szelepcsényi testamentumában a császárra örökítette, aki később Ferdinand Joseph Dietrichstein hercegnek (1636–1698) adományozta. Loslau történeről bővebben: HENKE 1860–1864.

¹¹ MNL OL A 57 14. köt. 78–84. Libri Regii DVD-ROM 2006: N° 14.444/a; 14.444

¹² *Informatio negotio arcis Bodogkő et Domini Wodislo. 1. Post diversas controversias at-que differentias inter magnificos quondam Dominos Gabrielem, Stephanum et Andream Paloczai occasione bonorum haereditariorum in Regno Hungariae et Ducatu Si-lesiae existentium inter eosdem vigentes et suscitatas, tandem vi amicabilem compositionis et cambialis permutationis Gabrieli Paloczai Arx Bodogkő et Castellum Fridman cessere in Regno Hungariae, Stephano vero Arces Palocza et Nedicze, demum Andreae Paloczai Arx Wodislo in Ducatu Silesiae existens cum omnibus eorum appertinentiis et latifundiis obvenierunt, ac per ipsos realiter et effective*

egyeztést később felborította, hogy időközben – a genealógiák által egyébként nem említett fivér – Palocsay András súlyosan megbetegedett, és halálos ágyán úgy határozott, hogy unokaöccse – fivére, (I.) István hasonnevű kiskorú fia – legyen az örökös a sziléziai Wodislóban. Palocsay II. István egyébként ekkor már tárgyalni kezdett Szelepcsényi érsekkel apai öröksége, a boldogkői vár ügyében.

Végül hiába emelt kifogásokat a sziléziai örökléssel szemben a harmadik fivér, Palocsay Gábor, Wodislo uradalmát Palocsay (Horváth) II. István (+1688) örökölte, akinek gyámságát mind anyai nagybátyja, Homonnai Drugeth György báró (+1662),¹³ mind apjának fivére, Palocsay Gábor magának vindikálta, a törvény végül Homonnai javára ítélte a felügyeletet.¹⁴ Palocsay Gábor a döntés ellenére sem mondott le a sziléziai örökségről, és kérte a gyámot, Homonnai Drugeth Györgyöt, hogy adja át neki Wodislo várát és uradalmát, amelynek jó része egyébként is zálogosok tulajdonában volt, és Wodisloért majd kárpótolja unokaöccsét, a kiskorú tulajdonost.¹⁵

Homonnai végül, az árva jogait és előnyeit szem előtt tartva, engedett a kérésnek, és a wodisloi uradalmat kiutalta Palocsay Gábornak, aki ellentételezésként boldogkői örökségéből a vár alatti udvarházát engedte át unokaöccsének, a hozzátartozó majorsággal és egyéb tartozékokkal együtt, valamint a váruradalom két faluját, Újfalut és Arkát, mindezt 20 ezer magyar forint értékben. Palocsay Gábor ugyanakkor a Boldogkőhöz tartozó Alsóméra falutól és az ottani malomtól, valamint a vár alatt fekvő három szőlejétől is megvált, ezeket ugyanis elzálogosította nemzetes Fáy Istvánnak, majd frissen szerzett sziléziai birtokára költözött. Wodislo azonban annyira meg volt terhelve – a Palocsay András által felhalmozott – adóssággal, amelyet Palocsay Gábor nem akart, illetve nem is tudott kifizetni, hogy a

possidebantur. Medio autem tempore Gabriel Paloczai Arcem Divény supra Ponium cum dominio ab illustrissimo quondam Domino Comite Paulo Palffy alias Regni Hungariae Palatino pretio com-parando, in exolutionem eiusdem Castellum Fridman cum suis pertinentiis in pignus elocaverat, Arce Bodogkő penes ipsum remanente. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.

¹³ Homonnai (Drugeth) III. György (1633–1661) anyai unokatestvére volt Palocsay (II.) Istvánnak, Palocsay (I.) István (+1654) árvájának, akinek anyja, orbovai Jakusith Kata (+1648) Homonnai György anyjának, Jakusith Annának testvére volt.

¹⁴ 3. *Interim divina hic disponente ordinatione ipse etiam Andreas Palochai gravi morbo correptus, et lethali lecto affixus, de successione domini sui Wodislaviensis cogitans, fratris sui Stephani Palochai filium similiter Stephanum nepotem videlicet suum (cum illustrissimo et reverendissimo quondam Domino Szepcheni Archiepiscopo Strigoniensi, uti praetenditur, occasione Arcis Bodogkő contrahentem) iure Ducatus Silesiae Haeredem suum constituit: quod ipsum in suprema curia dicti Ducatus Silesiae Wratislaviae, non obstantibus reclamationibus Gabrielis Palochai approbatum confirmatumque et haeres in Dominio Wodislaviensi idem constitutus effective mansit./ 4. Hic ita conclusis et in Ducatu Silesiae iure provinciae determinatis orta fuit quaestio differentiarumque materia inter illustrissimum quondam Dominum Georgium Homonnai avunculum et Dominum Gabrielem Palochai patruem, hic in Hungaria occasione gerendi tutoratus nominati orfani Stephani Palochai. Gabriel praetendebat iure Regni sibi competere, Homonnai eodem iure, videlicet part. 1. titu. 121. eundem a tutela arceri, sibi que magis supportandum tutoratum incumbere affirmabat, prout et obtinuit. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.*

¹⁵ 5. *Causa et differentia inter partes praescriptas sopita Gabriel Palochai Silesiticam haereditatem eiusque singularem ac privilegiam praerogativam diutius ponderans, et Dominium Wodislaviense ultro assertans, annotatum Dominum Comitem Homonnai tutorem saepitus requisitum sollicitabat, ut sibi Dominium illud cedere, ipseque pro eodem orfano fratrue suo Stephano Palochai congruam satisfactionem (siquidem eiusdem Domini potior pars apud diversos hypothecata esset) impendere vellet. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.*

boroszlói (ma: Wrocław, Lengyelország) legfelsőbb törvényszék végül kizárta a jószágból az új birtokost.¹⁶ Az örökös, Palocsay II. István (†1688) megbízottja végül Boroszlóban 20 ezer Ft lefizetésével visszaszerezte az uradalmat jogos tulajdonosának, sőt Boldogkő várát is elvette Abaúj vármegye bírósága Palocsay Gábortól, és Palocsay Istvánnak utalta ki, továbbá az alsómérai birtokrész is visszakerült a várhoz.¹⁷

Az új tulajdonos, Palocsay Horváth (II.) István azonban nem sokáig örülhetett nagybátyja birtokának, mivel Szelepcsényi György esztergomi érsek benyújtotta igényét Boldogkőre, a Palocsay Gábornak nyújtott – Potturnyai szerint kb. 20 ezer forintos – kölcsöne fejében, adósának ugyanis már nem volt olyan birtoka, amelyet az érsek elfoglalhatott volna. Végül Palocsay István, Wesselényi Ferenc nádor hathatós ösztönzésére, hajlott az alkura, és (1667-ben) Pozsonyba küldte megbízottját, Potturnyai Boldizsárt, a szerződést megkötendő. A pozsonyi káptalan előtt, az érsek magánlakosztályában (*conclavi*) aláírt szerződés értelmében a sziléziai uradalmat az érsek zálog gyanánt megkapta az adósság fejében, sőt a záloghoz a boldogkői jószágot is hozzáírták. A megegyezés értelmében: ha Palocsay Gábor, vagy a fia, János, illetve örököseik vissza akarják váltani a jószágokat, a 20 ezer Ft-ot Palocsay Istvánnak vagy örököseinek kell letenniük. A szerződő felek nevében szolgálk hajtották végre a sziléziai birtok átvételét, Palocsay István helyett Potturnyai utazott Wodisloba, az érseket pedig Sebestyéni András (†1683), későbbi választott váradi püspök, ekkor azonban még Szelepcsényi káplánja képviselte, ő vette kezébe az értékes váradalmat. A feljegyzésből kiderül, hogy az érsek milyen – világi birtokszerzőket is megszégyenítő – módszerekkel igyekezett vagyonát gyarapítani. Potturnyai szerint már a sziléziai birtok is jóval többet ért, mint az érte adott 20

¹⁶ 6. Quo intellecto, idem Dominus Comes Homonnai, tutor dicti orfani iuribus et úti-litatis eiusdem magis proficuis prospicere cupiens, Dominium Wodislaviense Gabrieli Palochai resignavit, in cuius recompensum ex adverso Gabriel Palochai praefato Domino Comiti Homonnai ad rationem orphanii Stephani Palochai fratruelis videlicet sui, curiam sub Arce Bodogkő cum allodio, terris, pratis ac certis vineis et promontoriis necnon possessionibus Ujfalu et Arka in viginti millibus florenorum Hungaricalium ipso facto assignavit possidendum, quo partes inter ipsas effectuato idem Gabriel Palochai oppignorata portione sua possessionaria Also Mera, una cum molendino ibidem habito, et tribus vineis sub Arce Bodogkő egregio Stephano Fai et accepta eorum pretio, in Silesiam ad Dominium Wodislaviense migravit, ibidemque personalem fecit residentiam. Sed quia et illud Dominium multis debitis et restantiis provincialibus erat involutum (quo nimirum Gabriel Palochai exolvens nolebat, aut non poterat) suprema curia Vratislaviensis ad rationes illarum restantiarum instituta contra ipsum commissione occupari curavit, ipso Gabriele Palochai totaliter excluso. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.

¹⁷ 7. Cuius Domini haereditas siquidem praefatum Stephanum Palochai concernebat, ne ab eodem abalienaretur, ego Vratislaviam expeditus, cum deputatis supremae curiae tractando nomine Stephani Palochai in summa viginti millium florenorum pro Dominio deponendorum conveni, quibus depositis Dominium illud eliberatum et per supremam curiam haeredi effective restitutum et assignatum fuit. / 8. Temporis successu mota est quaedam causa et contraversia inter Gabrielem et Stephanum Palochai, occasione Arcis Bodogkő, in qua aducto penes mandatum suae Maiestatis executorium Vice-Comite Comitatus Abaujvariensis contra Gabrielem Palochai, idem in termino sibi praescripto iudici aliter convictus, et Arx Bodogkő cum adiunctis suis pertinentiis adhuc prae manibus eiusdem Gabrielis habitis in executionem sumpta, ac Stephano Palochai per Vice-Comitem iudicialiter ipso facto tradita, et per manus assignata fuit, quae occasione etiam annotatam portionem possessionarium Also Mera cum molendino a praefato Stephano Fay nominatus Stephanus Palochai redemit et Arci applicuit. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.

ezer Ft zálogösszeg, ráadásul a pozsonyi szerződéskötéskor az érsek számos neki előnyös követelést próbált a kontraktusba bevételni, de Potturnyai nem egyezett bele, arra hivatkozván, hogy megbízójától erre nincs felhatalmazása.¹⁸

Szelepcsényi, úgy tűnik, nem tudott belenyugodni, hogy a szerződés nem teljesen az ő kívánalmai és előnyei szerint kötött meg, ezért Pozsonyból megváltoztatott szöveggel küldte ki Palocsay Istvánnak a végleges változatot, amely azonban a másik félre nézve igen káros és felettébb előnytelen feltételeket tartalmazott. Ezért Palocsay István a szepesi káptalan előtt semmissé nyilvánította a kontraktust, és az érsek kénytelen volt új megállapodást kezdeményezni Palocsay Istvánnál, akit fenyegetéssel és ígéretéssel vett rá az új szerződés megkötésére. A legvégén Szelepcsényi csak 16 ezer Ft-ot fizetett a birtokokért Palocsay Istvánnak, Palocsay Gáborral pedig aláíratta a sziléziai és a boldogkői uradalom átírását. Potturnyai Boldizsár, Palocsay István szolgálattevője keserűen jegyzi meg, hogy habár Palocsay István soha nem tartozott Szelepcsényinek, az érsek mégis nemtelen eszközökkel forgatta ki örökségéből.¹⁹

¹⁸ 9. *His ita peractis, et tam Arce Bodogkö cum bonis, quam Dominio Wodislaviensi per Stephanum Palochai possessis, illustrissimus et reverendissimus quondam Dominus Georgius Szelepcheni praetendebat certa sua debita apud Gabrielem Palochai ad viginti circiter millia imperialium se se extendentia, nullis super inde habitis obligatoriis. Cum iam nulla bona habuisset Gabriel Palochai, unde Dominus Archiepiscopus praetensionem suam acquirere possit, sollicitabat frequenter et urgebat Stephanum Palochai, ut secum de praetensione sua conveniret, quod ipsum ad persuasionem multorum et maxime excellentissimi quondam Domini Comitis Palatini Francisci Veseleni, idem Stephanus Palochai etiam fecit. Me Posonii eotum existente submiserat certas literas Stephanus Palochai mihi sonantes, ut videlicet cum Domino Archiepiscopo ratione viginti millium imperialium ultimarie conveniam, et in illa summa Dominium Wodislaviense, quod multo plus valebat, modo hypothecario assignem; ita tamen conveniam, ut illa summa totalis super Arcem Bodogkö et bona eiusdem adscribatur, tempore redemptionis per Gabrielem Palochai vel filium ipsius Joannem eotum superstitem fiendae, ipso Stephano Palochai aut haeredibus illius deponenda. Hanc ipsissimam transactionem ego in conclavi dicti quondam Domini Archiepiscopi conscripsi, illa quoque apposita conditione, ut liceat eidem Domino Archiepiscopo in Dominio Wodislaviensi oppignoratos pagos redimere et dominio applicare. Haec transactio facta est praesentibus admodum reverendis Joanne Kalmanchai Lectore et N. N. [= Georgio] Borcziczki Custode Venerabilis Capituli Posoniensis eotum existentibus. Fateor bona fide omnino dictum Dominum Archiepiscopum ad diversas conditionum praetensiones contractui interendas me inducere voluisse. Sed cum nullas habuerim plenipotenciales a Stephano Palochai, nullatenus in postulata consensi, nec potui: quod ipsum memoratus Dominus Lector recognovit, ac superinde etiam literas recognitionales Stephano Palochai in tempore extradedit. / 10. Post conscriptum illum contractum ego iuxta mihi datum per Stephanum Palochai commissionem in Silesiam profectus, Dominium Wodislaviense reverendissimo quondam Domino Andreae Sebestyeni eotum Capellano et plenipotentiarario Domini Archiepiscopi per manum tradidi, et resignavi, et ad Stephanum Palochai remeavi. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.*

¹⁹ 11. *Interim submittitur contractus in Capitulo Posoniensi occasione eorundem bonorum emanatus per Dominum Archiepiscopum Stephano Palochai in omnibus discrepans a priori, quo viso et perlecto, tanquam nimirum nocuus et praeiudiciosus, per Stephanum Palochai in omnibus suis punctis et articulis revocatus, cassatus et annihilatus fuit coram Venerabili Capitulo Szepusiensi, quo intellecto Dominus Archiepiscopus Stephanum Palochai multis pollicitationibus et comminationibus persuasum, ad se Posonium debere venire indixit. Ubi novo contractu, compulsive potius, quam spontanee, cum ipso inito, eidem viginti millia florenorum numeravit. Pecunia ipsa non Stephano Palochai assignata, sed apud generosum Dominum Georgium Horvat Hungariae Camerae Consiliarium velut ad fidelis manus deposita, ac ibidem relicta, Stephanus Palochai domum absque pecunia rediit. Post modum eandem pecuniam Dominus Archiepiscopus arestavit, et rursus Stephanum Palochai revocavit, ubi tertio contractu inito Stephano Palochai*

Szelepcsényi György esztergomi érsek tekintélyes készpénzvagyonnal, és nem kevés hatalmi presszióval vásárolt uradalmi közül a boldogkői jószág megszerzését, a kivételes alkalmon túl, jelesül, hogy a Palochaiak az adósai voltak, több ok is magyarázhatja. Egyik ilyen lehet a szőlőbirtoklás és bortermelés, hiszen Boldogkő közel van Tokaj-Hegyaljához, ráadásul az apró uradalom maga is bír szőlőhegyekkel, fekvése pedig, jelesül: közelsége Kassához, Eperjeshez, illetve Felső-Magyarország egyik legfontosabb katonai központjához, Szendrőhöz, mind a kereskedelemben, mind a háborús hírek megszerzésében és továbbításában kivételes helyet biztosít neki. Szelepcsényi 1667-ben még nem tudhatta, hogy az 1670-es években az ún. „bujdosók”, azaz a Wesselényi-féle összeesküvést követő, Wesselényi Pál és Teleki Mihály vezette, Erdélyből induló rendi szervezkedés, mozgalom és Habsburg-ellenes felkelés résztvevői a régiót hadszíntérré változtatják, s a „kurucok” 1674-ben és 1675-ben kétszer is megostromolják Boldogkőt, míg végül 1678-ban a felkelők elfoglalják, és Thököly Imre felső-magyarországi uralma alatt Boldogkő, a vár és az uradalom a kuruc fejedelem hatalma alá kerül, elszakad főpap birtokosától.

Boldogkőt 1667. június 29-ikén (a középkori eredetű Vas megyei családból származó) szenterzsébeti Terjék János veszi át az új birtokos, Szelepcsényi György esztergomi érsek nevében, az átvétel mindenre kiterjedő aktusát a boldogkői uradalomról készült összeírás elé másolták be. Az 1670-es évek elején készült urbárium egyébként a Boldogkőváraljai Katolikus Plébánia irattárában maradt fent.²⁰ Szenterzsébeti Terjék János a primás familiárisai, szervitorai közé tartozott, talán maga is jószágigazgató volt, de nemcsak szolgálattevője, hanem rokona is volt a nepotizmussal nem ok nélkül összefüggésbe hozható Szelepcsényinek, hiszen Terjék János Maholányi Borbálát vette feleségül, 1655-ben együtt iktatják be őket és gyermekeiket a Vas megyei Iváncsa és Ajakas birtokokba.²¹ Terjék János már korábban is a főpap kliense közé tartozott, hiszen Szelepcsényit már nyitrai püspöki stalluma (1648–1666) alatt is szolgálta a püspökség központjában. Amikor ugyanis a török 1663-ban rövid időre elfoglalta a nyitrai püspöki várat, a Habsburg uralkodó felségárulással vádolta meg *egregius* Terjék Jánost, mert a püspökvárat, az ország alkotmányával szembe menően, átadta a törököknek, s így a törvényekben lefektetett büntetést magára vonva, fej- és jószágvesztésre ítélték, végül azonban a király megkegyelmezett neki.²² A boldogkői vár birtok átvétele után Terjék János bizonyos ideig Boldogkőn maradt, hogy a vár és uradalom gazdasági irányításában

numeratis sedecim millibus florenorum Dominium Wodislaviense et Arcem Bodogkö per Gabrielem Palochai, nolente volente Stephano Palochai, sibi resignari fecit, et tali iure utrumque dominium possidebat. Nullum unquam debitum apud Dominum Archiepiscopum Stephanus Palochai contrahens, hisce exquisitis modis et contractibus iustis suis privatus est. / 12. De praemisso rerum statu conferendo cum diversis, Stephanus Palochai ex consilio illustrissimi ac reverendissimi pie memoriae quondam Domini Domini Georgii Barsony attunc Episcopi Varadiensis et Praepositi Szepusiensis illum etiam ultimarium contractum revocavit solemniter coram V. Capitulo Szeupisensi; et ita mansit status utriusque dominii ad praesens usque tempus. Judicet mundus, an tali via et adinventu contractuali occasione iustis suis iuribus haeredes Palochaiani privari possint. JTMR Lt. I. Miscellanea N° 47.

²⁰ A forrást átírásban közli: Kiss 2009 (Kézirat)

²¹ MNL OL A 57 11. köt. 602–603., Libri Regii DVD-ROM 2006: N° 11.290/h

²² MNL OL A 57 13. köt. 88–89., Libri Regii DVD-ROM 2006: N° 13.82

részt vegyen, hiszen 1675-ben utóda, Hankony János említi Terjéket egyik Szelepcsényi érseknek írt levelében, amikor Szelepcsényi számon kéri boldogkői provizorán Bárczy Györgynének a várban letett, s onnan eltűnt bizonyos értékeit. Hankony szerint az asszony „portékája” még Terjék uram idejében tűnt el, Szunyogi akkori missziós páter inasa lopta el a ládából, majd eldugta, de a vár kulcsára megtalálta. Bár az inas elszökött Boldogkőről, később Trencsénben mint gonosztevőt felakasztották.²³

A boldogkői váruadalom 1670-es évek elején készült urbáriumában egyben a tisztartónak szóló instrukciókat is lefektette az uradalom régi szokásairól, a dézsmálás és a jószágigazgatás feladatairól. Az uradalomhoz a váraljai település, Boldogkővár-
alja mellett 3 további falu: Boldogkőújfalú, Arka, Alsóméra tartozott, valamint egy részbirtok Alsócece faluban, egy nemes telek a Zemplén megyei Hernádnémetiben, illetve Kak prédiüm, azaz puszta 6 puszta jobbágytelekkel. Az uradalom az agráriüm minden ágával rendelkezett, szántói, erdei, legelői, malmot hajtó patakjai mellett azonban igazi értékét a Váralján és Újfalun termő számos szőlőhegye adta meg, ezeken főként gönci extraneusok rendelkeztek dézsmás szőlőkkel, amelyekből kilencedet (tizedet) vagy ötödöt adtak az uradalomnak, egyházi tizedet ugyanis hagyományosan nem fizettek az egri püspöknek.

Szelepcsényi a boldogkői jószág megszerzésekor még nem sejtette, hogy nemcsak uradalmat vett, hanem ostrom alá fogható várat is. Bár Boldogkő nem volt végvár, a középkori várból jól szemmel tartható a kassai hadiút, így az 1672-től megerősödő rendi ellenállás katonasága és vezetőik megpróbálták elfoglalni, de 1674-ben Becskerekei Ferenc várkapitány 6 teljes héten állta a „rebellis” Wesselényi Pál seregének ostromát, amelyet a kurucok török szövetségesei is támogattak. Hósiességéért a király 1675 januárjában egy tállyai jobbágytelket és szőlőket adományoz a kurucok miatt javaiban óriási károkat szenvedett Becskerekének, a telek és szőlők egyébként a kurucokhoz átvált Reczky Györgyéi voltak, akit felségárulása miatt fosztott meg jószágától az uralkodó.²⁴ A közeli Szádvárt és Torna várát egyébként a kurucoknak sikerült bevenniük 1674-ben, de a csekély katonasággal megrakott, Becskerekei Ferenc kapitány által védett Boldogkő megmaradt a király partján.

Az uradalom megszerzése után nem sokkal Szelepcsényi, kihasználva a Wesselényi-féle összeesküvés és I. Rákóczi Ferenc mozgalmának felfedését és megtorlását követő zavaros politikai viszonyokat, egy másik értékes birtokvagyon is megszerzett a régióban, ezúttal Tokaj-Hegyalján: Mád mezővárosban részbirtokot, illetve

²³ *Bárczy Györgyné portékája... még Terjék uram idejében egy inassa volt Szunyogi Pater uramnak, az ládájából kivette az ő portékáját és eldugta, amely inas innét elszökött, akit fel is akasztottak bizonyosan Trencsénben.* Hankony János levele Szelepcsényi György érsekhez. Boldogkő vára, 1675. ápr. 29. EPL Arch Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 22.

²⁴ *[e]gregii Francisci Bechkereki, qui... sub nupera foeda in partibus regni nostri Hungariae superioribus exorta rebellione, signanter autem in strenua Arcis Bodokó contra continuos perfidorum rebellium insultus per sex septimanarum spatium laudabili defensione auctualiter exhibuit et impendit [...] subsecutis rebellium contra eundem Franciscum Bechkereky persecutionibus uniuersorum bonorum et substantiarum suarum devastationibus ac direptionibus... totalem et integram unam domum censualem in oppido Tallya una cum... vineis in promonthorio oppidi Tallya existentibus, quae alias Georgii Reczki praefuisse, qui... partibus Rebellium adhaesisse.* I. Lipót adománya Becskerekei Ferencnek. Bécs, 1675. jan. 4. MOL A 57 15. köt. 662–663.; Libri Regii DVD-ROM 2006: N° 15:355

Ond falut teljes egészében. A borvidéken fekvő birtokok egy kölcsönügylet során kerültek az érsek „portfóliójába”. Szelepcsényi egyike volt azoknak, akik I. Rákóczi Ferencnek, s főként anyjának, az 1670. évi összeesküvésben és a felkelésben részt vevő fia megmentéséért hatalmas áldozatokat vállalt fejedelemszónak, Báthori Zsófiának segítségére siettek szorult helyzetükben. A jezsuiták mellett Szelepcsényi érsek is jelentős összeget, 20 ezer német forintot kölcsönzött 1674-ben I. Rákóczi Ferencnek, hogy elkerülhesse a rá várt megtorlást. A kölcsön fejében I. Rákóczi Ferenc a Rákóczi-örökségből értékes tokaj-hegyaljai birtokrészeket adott zálogba az érseknek, mégpedig Mád mezőváros felét, illetve Ond falut egyelőre három évre, az időtartamot azonban újabb 3 évre meghosszabbíthatták. A szerződés kikötötte, hogy ha a birtokok valamilyen háborús pusztítás miatt kárt szenvednének (azaz az új birtokos nem élvezheti azok jóvedelmét), Rákóczi köteles a zálogösszeg 6%-os éves kamatát megfizetni, fizetéseképtelenség esetén pedig az érseknek joga van a Rákócziak Trencsén vármegyei lednici váruradalmából a tartozásnak megfelelő jószágokat elfoglalni, amíg a kölcsönt vissza nem kapja.²⁵ A mádi részirtok és Ond falu mellett az Abaúj vármegyei Vilmány falut is megszerezte Szelepcsényi a Rákócziaktól.²⁶ Az értékes jószágok a földesúri jövedelmek mellett az allodiális szőlők termésével is gazdagították az érseket, aki örökjogot is szerzett a hegyaljai jószágokra és haláláig birtokosuk marad. Ezeket majd fele részben örökösére, jelesül Maholányi János királyi tanácsosra, a Magyar Kancellária titkárára, fele részben a lőcsei jezsuitákra testálja. Maholányi János (†1699) Szelepcsényi legmagasabb rangra jutott rokona 1694-től királyi personalis, azaz a bíraskodásban az uralkodó helyettesítő főbíró volt, 1695-ben kapta meg a báróságot. Egyébként ő is jószágigazgatóként kezdte karrierjét főpapi rokona és patrónusa mellett, az 1660-as években Szelepcsényi érsek jószágainak prefektusa volt, ilyen minőségében erőszakkal szedte be Gömör vármegye egyházi tizedét 1669-ben.²⁷

A mádi Szelepcsényi-jószág összeírását, amelyet Fajgel (Faygel) Ferenc, Thököly boldogkői várkapitánya és a várhoz tartozó jószágainak felügyelője rendelt el, 1682-ből ismerjük, amikor Thököly Imre felső-magyarországi uralma alatt Boldogkő vára is a „kuruc királyé” volt.²⁸ Fajgel Ferenc testvére volt Thököly diplomatájának, majd Kassa kapitányának, Faygel Péternek (†1710 k.). Bár a mádi földesúri gazdaság, a kúria, borházak, pincék a rendi zavargások okozta pusztulás képét mutatták, a mezőváros felét kitevő birtok, jelentős allodiális szőlőbirtokokkal, kivételes jövedelmet jelentett közel 70. éves birtokosának.

A Wesselényi-összeesküvés felfedését követően Boldogkő környékén a szerencsi Rákóczi-vár mellett az Abaúj megyei encsi várkastélyba is császári katonaság került, miután 1671-ben konfiskálták az encsi birtokokat.²⁹ Az encsi kastélyt és uradalmat (a tornai váruradalommal együtt, sőt egy kőházat is Kassán a Folgác=Forgách

²⁵ A szerződés másolatát közli: DONGÓ Gy. 1911

²⁶ MNL OL UeC 26/10

²⁷ 1669. *Johannes Maholány Praefectus bonorum Archiepiscopi Georgii Szelepcsényi*. HOLLÓK 1837: 74.

²⁸ *[g]enerosi domini Francisci Fájgel pro nunc Arcis Bodoku Capitenei et bonorum eo pertinentium inspectoris*. MNL OL UeC 25/46

²⁹ ÁGOSTON 1913: 254.

utcában!³⁰) a Wesselényi-összeesküvésben aktív szerepet vállalt, encsi kastélyában gyűlést is tartott, s ezért felségárulással vádolt csegekátai Kátay Ferencről vette kamarai kezelésbe a Habsburg-kormányzat. A konfiskálás idején az encsi uradalmat a jobbágyi származású Kis Tamás udvarbíró igazgatta, egyébként Kátay Ferencnek a boldogkői uradalom területén is volt szőlőbirtoka.³¹ Amikor az encsi kastély és tartozékai (Encs, Ináncs és Vizsoly falvak, vizsolyi, tállyai, boldogkői szőlők) Kátaytól a királyhoz kerültek,³² Hankony János boldogkői tisztartó elkészítette és elküldte Pozsonyba urának Encs és Ináncs jobbágyfalvak összeírását.³³ Kérdés, hogy az érsek milyen céllal adott megbízást szolgálattevőjének, kliensének a birtokok felmérésére, talán boldogkői jószágait akarta a szomszédban konfiskált Kátay-birtokokkal megnövelni? Ha volt is ilyen szándéka, nem teljesült, hiszen az encsi jószágok az 1670-es években megmaradtak kamarai kezelésben.

A provizor

Láttuk, hogy a boldogkői vár és uradalmi falvak átvételét 1667-ben még az egykor Szelepcsényi püspök nyitrai udvarában szolgált Terjék János, egyébként a főpap rokona és kliense, végezte, pár évvel később azonban az érseknek már egy másik szolgálattevője, Hankony János igazgatja távoli jószágait. Hankony János 1674 elején már bizonyosan Boldogkőn szolgál, hiszen Vanoviczi János (1614–1678) pálos misszionárius 1674. február 14-ikén a boldogkői várban kezdi a De Propaganda Fide Kongregációnak Rómába küldendő jelentését a Magyar Királyságban működő missziókról, de 1674. november 25-ikén is a várban tartózkodik,³⁴ Hankony János ugyanis ekkor vele pecsételteti le a várban őrzött ládákat.³⁵

Amikor 1667-ben Terjék patrónusa, a prímás nevében átveszi Boldogkőt, Hankony János már bizonyosan Szelepcsényi hivatalviselői közé tartozott, hiszen 1668. március 10-ikén a Nyitra vármegyei Kovarcról (ma: Kovarce, Szlovákia) ír a „méltóságos fejedelemnek”,³⁶ azaz Szelepcsényi érseknek bizonyos birtokügyekről.³⁷

³⁰ *Bona confiscata in libera ac regia civitate Cassoviensi. Az Folgacz uczában vagyon job kész felől való soron egy rend kő ház.* (1671. nov. 24.) MNL OL UeC 15/35

³¹ ULRICH 2010: 48., 52.; ULRICH 2013: 117–119.

³² MNL OL UeC 15/35 (1671. nov. 24.)

³³ *Az előbbeni levelemben in inclusis kültem Nagyságodnak Encsy és Inancsy jószágának conscriptioját.* (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 60.

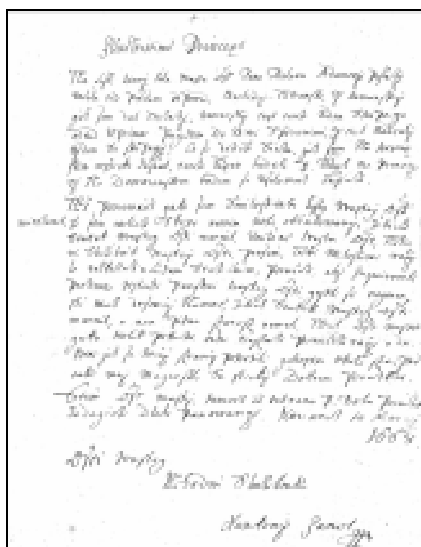
³⁴ *Relatio missionis Hungaricae per me fratrem Joannem Vanouiczzy ordinis Sancti Pauli primi eremitae professum et sanctae missionis apostolicae praefectum compendiose anno Domini 1674. die 14. Februarii in arce Bodokő in partibus regni Hungariae superioribus existente, inchoata [...] anno 1674 die 25 Novembris... in arce... me ibidem existens.* TÓTH 1994: 203., 205.

³⁵ EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22.

³⁶ *Illustrissime Princeps!* A birodalmi princeps azaz hercegi méltóságot, amelyet magyarul a korban fejedelemnek fordítottak, Pázmány Péter mint esztergomi érsek egyszersmind Magyarország primása vindikálta magának először.

³⁷ Kovarci birtokán Szelepcsényinek kastélya is volt, amelyet végrendeletében az esztergomi káptalanra hagyott. EPL.AEV Szelepcsényi 237–260. 8. f. 21.

Az autográf levelet Hankony, az érsek „méltatlan szolgája (*nehodny sluzebnik*)” szlovákul írta, de magyarul szignálta: *Hankony Janos m(anu) p(ropria)*.³⁸ A levél jelzi, hogy Hankony szlovák anyanyelvű volt, s azt is, az érsek és környezete is birtokában volt ennek a nyelvnek, hivatali levelezésükben is használták.

Hankony János levele Szelepcsényi érsekhez. Kovarc, 1668 / Letter of János Hankony to Archbishop Szelepcseny. Kovarce, 1668 (EPL EFM Lad. 48. fasc. 8. № 50)

Hankony János provizornak 4 (1675-ből 3 és 1677-ből 1) levele maradt fenn, amelyeket Boldogkőről írt Pozsonyba Szelepcsényi prímásnak, az uradalom birtokosának. A misszilisek magyar nyelvűek, az 1675. évi leveleket írnokkal íratva, saját kezű aláírásával (*Hankony Janos*), a 4. levél autográf, azaz Hankony egyformán jól írt szlovákul és magyarul, igaz, a magyar levélen érződik, hogy ez nem az anyanyelve. Többnyelvű írástudása jelzi, hogy nemcsak rátermettsége, hanem iskolázottsága is predestinálta tiszttartói hivatalára. A néhány levél hű tükre a provizor sokrétű feladatainak, ugyanakkor személyiségének képe is kirajzolódik belőlük: funkciójának szakszerűséggel megfelelő, tehetséges szolga áll előttünk, aki azonban nemcsak hivatalnoka, szolgálattelvője, kliense, hanem munkatársa, sőt tanácsadója is urának. Leveleit mindig ura és patrónusa „legkisebbik szolgájaként” szignálja, de hangjuk nem szolgálai, hanem az öntudatos tisztviselőé. Egyik levelében igyekszik valamiről lebeszélni az érseket, igaz, hogy a döntés Szelepcsényi „kegyelmes gráciáján” múlik, de a tiszttartó – egy Horatius-epistolát (!) idézve – kifejezi: ha mégis az ő véleményével ellentétben (azaz helytelenül) döntene a prímás, az utókor tiszttartóját is okolná érte.³⁹

³⁸ EPL EFM Lad. 48. fasc. 8. № 50.

³⁹ *Nos mint azon által álljon az Nagyságod kegyelmes gratiáján, csak hogy attúl tartom, nem mondhasikk utánunk jövendőben: Nos numero [helyesen: numerus] sumus et fruges consumere*

Hankonynak egyébként magyar nyelvű autográf levelében is feltűnik egy latin mondat, ami ismét csak műveltségének bizonyítéka.⁴⁰

Hankony János levele. Boldogkő, 1677. máj. 16 / Letter of János Hankony.
Castle Boldogkő, 16 May 1677 (EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 260.

A provizor legfőbb felelőssége és feladata természetesen a gazdaság ügyeinek irányítása, áprilisban például a tavaszi gabona elvetése, a szőlőmunkák (nyitás, metszés, homlítás, karózás, kapálás), majd a szüret felügyelete, a rétek lekaszálása. Hankony azonban nemcsak gazdálkodik, hanem a gazdaság egészét is átlátja, mérlegeli a jövedelmezőséget, ezért ésszerűen érvel a primásnak amellest, hogy a mádi robotoló jobbágyoktól jobb lenne taxát kérni, egyébként a tulajdonostárs⁴¹ is ezt a gyakorlatot követi. Az uradalom ugyanis jövedelmezőbb lenne, ha a különféle robotokat bérmunkával helyettesítenék, a mádiak pedig taxát fizetnének, a taxából a kétszerese bejönne a bérnek, igaz, neki, a tisztartónak több munkája lenne így.⁴²

nati. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 60. (Hor. epist. I. 1. 27. Jelentése: Mi csak számok vagyok, arra születünk, hogy feléljük a föld termését.)

⁴⁰ Hankony János levele Szelepcsényi György érsekhez. Boldogkő vára, 1677. máj. 16. EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 260.

⁴¹ Erdődy György gróf (1648–1713), Rákóczi Erzsébet grófnő (1655–1707) második férje, felesége révén Mád mezőváros mint Rákóczi-jószág felének birtokosa.

⁴² [É]nnékem úgy tetszene, hogy jobb volna őket taxára bocsátani, mivel nincs marhájuk, a marhájukat a kurucok elhajtották... szántanak, tartoznak aratni, szőlőt művelnek... a bort tartoznak Bodogkőben hozni, korcsmára bort tartoznak Bodogkőből Mádra hordani; kegyelmes uram, én

Máskor azt tanácsolja a birtokosnak, hogy a hernádnémeti kúriát és Kak pusztát inkább adják árendába, mert a háborús viszonyok közepette az uradalomnak nem éri meg működtetni őket.⁴³

A provizor ugyancsak az érsek mint birtokos segítségét kéri Szunyogh István nemes ellen, aki az uradalom nagy kárára Mádon kocsmát tart, de az erre vonatkozó korábbi adománylevelet nem tudja felmutatni. Hankony azt javasolja urának, hogy birtokostársával, a „Gróf úrral”, azaz Erdődy Györggyel együtt állítsanak fel és küldjenek ki egy vizsgálóbizottságot Mád ügyében mindkét uradalomba; azaz a Rákóczi-féle jószágok szerencsi uradalmi tisztviselőjénél, illetve Boldogkőn nála, a tisztartónál tisztázzák az ügyet, természetesen azzal a céllal, hogy Szunyogh Istvánt tiltsák el a birtokosokat igen megkárosító gyakorlatától.⁴⁴

A szőlőtermesztés és borkereskedelem Szelepcsényi abaúji és zempléni jószágainak kiemelt szektora volt. Éppen ez az ágazat tette lehetővé, hogy az érsek Sziléziától Morvaországig, illetve Alsó-Magyarországtól Felső-Magyarországig terjedő szétosztott uradalmi között a jószágok kormányzói bizonyos ésszerű gazdasági kapcsolatot, munkamegosztást építsenek ki. Hankony János leveleiből kiderül, hogy a boldogkői uradalomban, illetve a hegyaljai Mádon és Ondon termelt jó minőségű borokat a sziléziai uradalom (Loslau/Wodislau) kulcsára szállította Eperjesről szekerekkel Sziléziába. A boldogkői uradalom és vár a Szepepcsényi-jószágok egyfajta logisztikai központjaként működött a provizor irányítása alatt, hiszen a boldogkői jószágigazgató feladata volt Hegyalján és az uradalomban termelt borok Eperjesre szállítása, ez a város volt az érseki gazdaság borkereskedelmének áruforgalmi központja, ahol az érsek uradalmainak tisztviselői, a sziléziai kulcsár és szekeresek, illetve a boldogkői tisztartó, a biztonságért felelő darabont, majd a borok szakszerű tárolását és szállítását felügyelő pintér találkoztak. A boldogkői uradalom Eperjesen hideg pincét bérelt, ahol a darabont és pintér őrizete alatt várták a sziléziai szekereket.⁴⁵

ezt a dolgot magamban rumiráltam, ha az ember őket taxára bocsátaná, a felől specificált munkát ha pénzen kellene míveltetni, amennyiben ők akarnak taxálni, majd a fele a pénzben Nagyságod számára maradna... igaz hogy nekem nagyobb fáratságára esne. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 60.

⁴³ *[h]a Nagyságodnak úgy tetszik, mivel semmi hasznát mostani háború időben Hernád Némethi Curiának és Kaky pusztia praediumnak nem vehetni, jó volna Miskolczy Kovács Istvánnak árendában egy ideig bocsátani. (1675. ápr. 29.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 22.*

⁴⁴ *Szunyogh István urammal beszéltem, prohibeáltam is őkegyelmét, hogy supersedealljon az koresma árultatásától [...] nem ártana Gróff Uramnak őnagyságának megírni és ex communi consensu egy commissiot Szerencsy Tisztre, reám is küldeni, én egyáltalán fogvást csak kivágatnám a bornak fenekét, mert az Nagyságodnak rettenetesen nagy praejudiciumjára és kárára vaggyon. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 60.*

⁴⁵ *Az mi az borokat illeti, én, kegyelmes Uram, sokadalomkor Epperiesre pro termino huszonnégy hordó bort és négy átalagot felvittem, ked[d]től fogva vasárnapig ott Epperiest vártam az Sileziai szekereket, látván, hogy immár a vásár is eloszlot, se Sileziai kolcsár, se szekerek nem jöttek, ott Epperiest Nagy Ferenc uram házánál az borokat jó hideg pincében betettem, megtöltöttem őket újonnan, és magam pöcsétemmel bepöcséltettem, az borok mellé hadtam az Nagyságod hűttes drabantját, egyszersmind pintért is sub bona custodia, megparancsoltam neki, ha eljönnek Sileziai szekerek, quietatiot vévén előszer az kolcsártól, azokra a szekerekre adgya fel jó módjával az borokat. Az előbbeni levelében Nagyságod parancsolt volt csak huszonnégy hordó bort és négy átalagot Epperiesre felvitetni, én ahoz alkalmaztatván magamat, nem is vittem többet. Ezekben pedig az Nagyságod három levelében parancsol Nagyságod, hogy harminckét hordó bort felvitetném.*

A boldogkői uradalom és mádi, ondi szőlőhegyek borait nemcsak sziléziai birtokán árultatta a prímás, hanem nagyszombati és pozsonyi érseki udvarának asztalán is fogyasztotta. A boldogkői és mádi borok sokszor már az északkelet-magyarországi régióban elkeltek, tokajiak (árusok, illetve a Tokaj mint végvár ellátásáért felelős tisztviselők) vásároltak belőle, de Kassára is vittek itteni hordókat, a legjobbakat pedig az eperjesi és lengyelországi „kupeceknek” tartogatta a provizor.⁴⁶

Boldogkő nem végvár, de a tulajdonos tart benne gyalogos katonákat, ágyúval is fel van szerelve. Kapitánya általában nincs, az 1674. évi ostrom alatt azonban Becskereki Ferenc a parancsnok, de 1675-ben már ismét nincs kapitánya az erősnegnek. Így Hankony János tiszttartó kénytelen az egész várat irányítani, funkciója inkább a gazdasági és katonai irányítást egyformá kezében tartó prefektusé, mint a provizoré. Így Szelepcsényi érsek várban szolgáló és az uradalom jövedelméből fizetett gyalogos puskás katonáinak („drabantjainak”) irányítása és a vár védelme is őt terheli, egyik levelében ezért ágyúmestert kér az érsektől.⁴⁷

A várak tisztjei, mind a katonák, mind a gazdaság officialisai a hírek közvetítésében is élénk kommunikációt folytattak egymással. A Wesselényi-összeesküvést és az I. Rákóczi felkelését követő időszakban a Rákóczi–Báthori-féle várakba császári katonaságot tettek, így a Szatmár megyei ecsedi és a zempléni Szerencs várába is, ami természetesen megkönnyítette a boldogkői jószágkormányzó – úgyis mint a Magyar Királyság prímása és helytartója tisztviselője – és provizortársai kommunikációját, hiszen mindannyian Habsburg-pártiak voltak. 1675 július végén tudósítja Szelepcsényi érseket a jószágigazgató, hogy Jósa Miklós prefektusnak⁴⁸ az ecsedi várból küldött levele szerint a Tiszántúlon, Várad 12 mérföldes körzetében olyan záporosó esett, hogy a földeken az összes termést elpusztította.⁴⁹ A kor szokásainak megfelelően, a tiszttartó az időjárásról és a természeti csapásokról, egyéb katasztrófákról is tudósítja urát, ezek egyébként a gazdaságra is alapvető hatással vannak. Egyik levelében érzékletesen írja le az 1675. április 21–22-ikén történt természeti csapást, amely felgyújtotta a szikszói templomot, paplakot és iskolát.⁵⁰

Én kegyelmes Uram mindgyárt felküldtem egy embert Epperiesre, ha még eddig nem érkeztek az Sileziai szekerek, az nyolc hátra maradandó hordó borokat is felküldém Epperiesre. (1675. jún. 11.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 38.

⁴⁶ *Méltóztassék determinate resolvalni magát, hány számú ide való borok kívántatnának Nagyságod méltósságos asztalára, hogy tudgyak Nagyságod kegyelmes akaratja szerint dirigalni magamat. Látván az után jó modalitast, anticipative is, ha csak Kasaig indítatnám pénzél együtt a szekereket, mert lehetetlen dolog sok kóborlóktúl ki is mozdulni... Boldogkői dézma-, majorságbéli borokat 30 hordóval Tokay emberek per talleros 20 kász pénzen kértének, azokat kezem alól nem akartam elbocsátani még Nagyságod kegyelmes akaratja hozzám nem accedal. Javát Lengyeleknek avagy Eperiesi kupeceknek megtartom, az jobb árron elmegyen. (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 260.*

⁴⁷ *Itt, kegyelmes uram, majd minden nap alá s fel sítálnak a kurucok, nem tudom, hogy maradjunk az után... Nagyságodat kérem alázatossan, az Istenért is egy pattantyús felől provideáljon Nagyságod, mert a vár pattantyús nélkül nem lehet. (1675. ápr. 29.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22.*

⁴⁸ Jósa Miklós (1636–1687) ecsedi jószágigazgatóról bővebben: JÓSA 1934.

⁴⁹ *Most vettem Ecsetből Jósa Miklós uram levelét, melyben írja, hogy Tiszántúl, Várad mellé tizenkét mélföldig a víz, záporosó búzát, füvet a földre leverte, úgyannyira, hogy semmi hasznát nem viszék abból. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 60.*

⁵⁰ *Itt, kegyelmes Uram, rettenetes nagy csuda történt Die 21 Aprilis Miskolcz táján nap nyugotrúl estve feli egy nagy véres és tüzes oszlop támadott, más nap szintén oly tájban menykő ütette meg*

A gazdálkodás igazgatása mellett a boldogkői tiszttartó legfontosabb funkciója a régió katonai és politikai híreinek közvetítése, a régió többi vára, kastélya, uradalma tisztviselőinek kommunikációs hálójában. Ez általában is fontos felelőssége a törökkori végvárnak és egyéb erősségeknek, Boldogkő azonban az 1670-es években kiemelt jelentőségű hírközvetítő hely, hiszen Abaúj és Zemplén határán fekszik, Felső-Magyarország azon régiójában, amely az ún. kurucok, azaz Habsburg-ellenes lázadók működési és felvonulási területe, a rendi ellenállásnak ugyanis mind az elitje, mind a katonasága ezen a vidéken működött, innen rekrutálódott. Boldogkő jelentőségét az is növelte, hogy jószágkormányzójának hírei egyenesen a Magyar Királyság kormányzata legfontosabb tisztviselőjéhez, a primáshoz és helytartóhoz jutottak el. Hankony több levelében is panaszkodik az ellenségnek a boldogkői uradalomban elkövetett garázdálkodásaira.⁵¹ 1675 júliusában az encsi várkastély katonai parancsnokától érkezett híreket is továbbítja Szelepcsényinek arról, hogy a kurucok lovas csapatok Poroszlónál vannak, és a szerencsi vár elfoglalására készülnek.⁵² De jönnek hírek távolabbról is, 1677 májusában Hankony a Gömör megyei Csetnek kastélyának feldúlásáról, a környékbeli nemesek ott őrzött értékeinek elrablásáról, illetve a kurucok és császáriak Ung vármegyei ütközetéről tudósítja a Pozsonyban székelő érseket.⁵³ 1677 májusában Hankony János a Szerencs mellett táborozó királyi hadsereg tábornokával (minden bizonnyal Herbersteinnel) tárgyal, egyrészt (kuruc) rabok felől érdeklődik, de a generális már elengedte őket táborából, egy részüket kicserélte a sajátjaira. A boldogkői jószágigazgató a hadi és politikai helyzetet is megtárgyalja a császári tábornokkal, aki úgy véli, azért nem tud békességet teremteni a rebellesekkel, mert a kurucok a templomokat és rendi szabadságukat követelik, mindennek megadása azonban az uralkodó kárára lenne.⁵⁴

az Szikszay Templomot, Praedicator házat, oskolát és egynéhány házat, az Templom is meg égett, benne is száztalan sok kincs, ott keről való nemes embereké, az szalonna is hatszáz megégett a Templomban. (1675. ápr. 29.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22.

⁵¹ *Itt az hírek igen rozszak, csak fosztást, húzást tesznek a kurucok. Szegény Rosnaiakot Somosnál ez elmúlt pénteken felverték, pénzt, posztót, egy szóval valamit kaphattak, mint elvittek tőle. [...] P.S. Most hoztak Göncziek hírt, hogy tegnap mihént Gönczről kijöttünk, mindgyárt háromszáz lovas bejött, akik bennünket Zadany hídnál lestek, de hogy arra nem mentünk, utánnunk akartak jóni, látom, hogy el nem érnek bennünket, Paniky és Ujvary marhát elhajtották. (1675. jún. 11.) – Itten minden Isten adta nap éjjel-nappal csak rajtunk vadnak az kurucok. E héten négyszer verték Uyfalut, Szucsainé asszonyom négy lovait elvitték, ezüst portékát, pénzt és valamit a házban találtak, mindenit elvittek. Utánnam is egy egész hétig itt közel a várhoz egy völgybe lestek, a várból gyalog ki sem merek menni, de mindenkor lovon. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 38., 60.*

⁵² *E héten hatszáz kuruc által ment a hegyen Homonna felé. Tegnap vettem Encsy Commendant Uram levelét, melyben írja, hogy másik hatszáz lovassal és gyaloggal, háromszázzal eljött Poroszlóra, amint mondgyák, hogy Szerencs várát akarják felverni. (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 60.*

⁵³ *Kegyelmes Uram, azt Nagyságodnak tudtára akaram adni, újonnan Unguar vármegyében kurucoknak volt csatájok, ott vesze Vén Istók nevő gyalog kurucok híres ezeres kapitánya, kalauza, akkor eleset egy német kapitány, egy laitman. Csitneki kastélyt felverének, és amint mondgyák, negyvenezer forintra károsítottak, mivel környől való nemesek ott conserváltak portékájokat, ők, azt takarítva, elvitték. (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22., 50.*

⁵⁴ *Tegnap Szerencsen Generális uramot őnagyságát requiráltam (minthogy Szerencsnél több németekkel táboroz) rabok felül: mondá őnagysága, hogy már kit cseriben, kit másképpen, elbocsátat.*

A várak (és egyéb erődített helyek, így a templomok is) a török és kuruc időkben a környék lakosságának értékeit is őrizték, a boldogkői vár kőfalai és katonasága vigyázott a környék nemességének vagyontárgyaira is. Bárczy Györgyné nemesasszony említett ládáját még Terjék János provizorsága alatt tette le a boldogkői várban, majd a ládát Hankony János elvette a kulcsártól, és Vanoviczi János akkori pálos misszionáriussal, a sátoraljaújhelyi pálos kolostor későbbi rendfőnökével lepecsételtette, s így, pecsét alatt őrizte tovább a vár egyik boltozott helyiségében.⁵⁵

A 17. században a várak, kastélyok, főúri háztartások új funkciót kaptak Felső-Magyarországon és Erdélyben: katolikus missziós központok lettek, a térítők – túl a birtokos, illetve a várnép, uradalmi személyzet lelki gondozásán – a régió katolikus híveinek pasztorációját is végezték, a nemkatolikusok körében pedig legfőbb missziós tevékenységüket, a térítést gyakorolták. A 17. század utolsó harmadában Boldogkő vára is missziós központ lett, Szelepcsényi birtoklásának kezdetén, Terjék János jószágigazgatása alatt egy Szunyogi nevű (jezsuita vagy pálos) missziós páter élt a várban, majd 1674-ben pálos missziós központ lett Boldogkő, ahol nemcsak a katolikus birtokos, főúr, hanem egyenesen a Magyar Királyság katolikus egyházának feje védelme alatt működhettek a missziós szerzetesek. 1674-ben éppen a vár kuruc ostromának évében tartózkodik itt Vanoviczi János pálos misszionárius, később a sátoraljaújhelyi pálos kolostor perjele.⁵⁶ A római Propaganda Kongregációba küldött jelentésében leírja, hogy a boldogkői uradalomhoz tartozó Boldogkőújfaluban a pálosok plébániát alapítottak, ide került át Ónodról (az ónodi végvárból) Törek Márton pálos pap, akít a gönci erdőségben ölt meg a kuruc rebellesek golyója 1674. november 25-ikén, miután sikeres térítő tevékenységét folytatott a környéken.⁵⁷

A boldogkői uradalommal és jószágigazgatójával szoros kapcsolatot ápolt a neves, vagy inkább hírhedt tállyai plébános, a magát „pápai generálisnak” nevező, a római pápai kollégiumba járt igaz, ott nem végzett Jósa Péter (†1679) is, aki többször pártot váltott, hol a király hűségén, hol a kurucok oldalán találjuk.

Többi közöt, amint ex discursu eszemben vettem, őnagysága nem biztat békességgel, talán különben sem lészén. Quia isti volunt habere et templa et libertatem, quod est in praeiudicium Suae Maiestatis. (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 260.

⁵⁵ *Én azután a kolesár kezéből a portékát elvittem, és Vanoviczy Pater uramnak kezében adtam, most is azon portéka egy ládában vagyon Vanoviczy Pater uram pöcsét[je] alatt... Az ládája is Bárczay Györgyné[nek] az bótban vagyon, több ládákkal együtt, pöcsét alatt.* (1675. ápr. 29.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22.

⁵⁶ *In arce Bodokó frater Joannes Vanouicz, praefectus sanctae missionis apostolicae, qui magnam passus persecutionem a rebellibus, saepius enim vix non fuit captus aut occisus.* TÓTH 1994: 206.

⁵⁷ *Relatio missionis Hungaricae per me fratrem Joannem Vanouicz ordinis Sancti Pauli primi eremitaie professum et sanctae missionis apostolicae praefectum compendiose anno Domini 1674. die 14. Februarii in arce Bodokó in partibus regni Hungariae superioribus existente, inchoata [...] pater Martinus Törek Onodini, hic pater fuit translatus ad parochiam Bodokó Uyfaluensem, qui hoc anno 1674 in sylvis Gönciensibus die 25 Novembris, postquam in arce dixisset sacrum, me ibidem existens, in capite globo tactus ab haeticis rebellibus, postquam fructuose veram fidem enuntiasset et cum magno zelo haeticos ad veram fidem reduxisset, eadem die, qua fuit trajectus, ante mediam noctis obdormivit in Domine.* Vanoviczi János pálos szerzetes jelentése a Kongregációnak. Máriavölgy, 1675. máj. 28. – TÓTH 1994: 205.

1675 júniusában „Józsa páternek” – ekkor még a Habsburgok hűségén – két szekere is a boldogkői uradalom szállítmányával együtt haladt Gönc környékén, amikor kurucok támadtak rájuk, 16 ökrüket el is hajtották.⁵⁸

A prefektus talán legterheesebb kötelessége a várnak katonai és gazdasági funkcióját egyaránt megalapozó karbantartása és építése volt. Boldogkőnél nehezítette a helyzetet, hogy egy középkori erősséget kellett nap, mint nap az új követelményeknek megfeleltetni. A boldogkői gazdaság nagyméretű pincéket igényelt, istállókra volt szükség, az épületeket, palotatermet, bástyákat is állandóan javítani kellett.⁵⁹ Hankony egyik leveléből kiderül, hogy a sziklanyelvre épített figyelőállást, amelynek alapjait az 1960-as években feltárták,⁶⁰ s amelynek rekonstrukciója ma is látható, szintén Hankony János építette 1676-ban.⁶¹ Hankony János építkezéseinek egy része a tűzvédelmet szolgálta, a fagerendás síkmennyezetet több helyen – így a lőpormalomnak helyet adó helyiségben („porház”)⁶², majd a szomszédos folyosón és a kápolnában is – boltozott födémre cseréltette.⁶³

A provizor mint különleges kliens hatalmát jelzi, hogy ura és patrónusa képviselőjében, a vár katonaságának erőszakszervezetét felhasználva léphetett fel az uradalom jobbágyaival szemben. 1677-ben Hankony János a Boldogkővel szomszédos, de a regéci uradalomhoz tartozó Abaújalpáron üldözött két, hol kurucként, hol labancként fosztogató boldogkői jobbágyot, akik a helyi birtokos, Szenczi uram, azaz Szenczy György⁶⁴ abaújalpári udvarházába menekültek. Szenczi megtagadta kiada-

⁵⁸ *Én tegnap, hogy jobbágyokkal és szekerekkel visszajöttem, kevés hűja, hogy az egész marhát el nem hajtották, ha meg nem engettem volna, Gönczy mezőben, kifogván a marhákat, odaveszett volna. Pater Josa uramnak is két szekere velünk volt, kifogták az ökröket, mindgyárt reájok jöttek a kurucok, tizenhat ökröt elhajtottak.* (1675. jún. 11.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 38.

⁵⁹ *Az pincét continuo kétfelé ásnak, oly reménségben vagyok, hogy pünkösdig az borokat mindenestül béli szállítom.* (1675. ápr. 29.) *. Az várban való pincét én, kegyelmes Uram, megkésztettem, be is szállítottam immár az egész borokat a pence[be], igen fris és hideg... Nagy palota is a héten megkésztül, az Csonka Bástya alatt egy házal együtt, most is, hogy híjában nem nőnének a szekerek a vár építésére, hoztam Epperiesről százhusz szál deszkát, szálát négy-négy poltúrán vettem, ahol defectusok vadnak a várban, megcorrigálom. [...] P.S. Mivel isten segítségével e héten mint nagy Palotát, mint pedig Csonka Bástya alatt elvégezem az építést, igen szükség volna az Csonka Bástyanak elromlott falait megigazítani, mert egy helyen obsidiokor csak fával becsináltuk volt egy darabját, eddig is csak úgy volt, ha Nagyságod megparancsol, azt én igen-igen kevés költséggel egy hét alatt helyben álítom és kő fallal becsináltatom, mert az a lyuk igen ártalmas.* (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 22., 50.

⁶⁰ K. VÉGH 1966: 142.

⁶¹ *Amely bástyácskát tavaly kőszikla tetein éppé tettem, ahoz pro fortificatione et meliori securitate egy palankot kapcsolattam, tartván, hogy kősziklán által be ne csuszának valami formán, és meg ne tréfálljanak az istentelenek.* (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 260.

⁶² A lőpormalomhoz vö.: K. VÉGH 1966: 152., 155.

⁶³ *Az istállókat vár keről felépé tettem, megsindeleztetem is immár. A bástya is az aratásig kész lesz. Kegyelmes Uram, itten a várban egy tractuson por ház, kápolna és egy pitvar meg vagy on bótozva, vagy on ugyanazon tractuson egy nagy ház, amely ház ninesen bótozva, igen-igen hasznos volna, ha azt is megbótoznánk, mert azon a tractusson felől merő tűzfészek vagy on, valami régi rossz fa épület, kitől Isten oltalmazzon, menykő ütésétől és másféle tűz támadásátul, mint porházat, mint más házakot is elrontana a tűz, de ha azt megcsináltatnánk, nem kellene félni osztán a tűztől. Bóthajtásra követ eleget szerzettem, meszem is még vagy on, kőműves munkától kéri hetven forintot, de talám ócsóban is megalkudnám véle, erre Nagyságodtól mentül hamarab lehet választot várok, még a Bástya megkésztül.* (1675. júl. 25.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 60.

⁶⁴ Az abaújalpári kúria birtokosa: Szenczy György 1687-ben (és már korábban is) tokaji harmincados. NAGY 1983: 160.; Fia, ifjabb Szenczy György később Bercsényi Miklós udvari papja, káplánja lesz.

tásukat, ezért Hankony erőszakkal fogta el a jobbágyokat a nemes házában, majd vasra verve a vár börtönébe vitte őket. A provizor figyelmezteti urát, az érseket, hogy Szenczy György ezért hatalmaskodással fogja Szelepcsényit mint birtokost vádolni.⁶⁵

A tisztartó máskor is önhatalmúlag jár el a prímás nevében, de az uradalom érdekében. 1677 májusában, amikor Johann Joseph von Herberstein gróf (†1692) császári tábornagy Tokaj felé haladt seregével, és a boldogkői vár mellett vonult, szerencsére, katonáit nem vitte be a faluba, hanem a mezőn falatoztak, ezért Hankony János borral kedveskedett a generálisnak, urának, az érseknek írt levelében megjegyezte, az uradalmat ezért semmi kár nem érte.⁶⁶

A hivatal

A boldogkői vár Szelepcsényi érsek urasága idején sajátos „caput bonorum”, azaz uradalmi központ volt, hiszen a legtöbb hasonló centrummal ellentétben, Boldogkő nem volt a tulajdonos rezidenciája, az érsek ugyanis soha nem lakott itt, talán nem is járt a várban. Katonáinak (1667-ben, a vár átvételekor 9 hajdú vagy darabont, tizedes, dobos)⁶⁷ azonban, illetve gazdasági apparátusa tagjainak (kulcsár, sáfár, porkoláb, pintér stb.), akiket feleskették szolgálatukra, ez volt a munkahelye, hivataluk helyszíne. Kérdés, hogy a kényelmet kevésbé szolgáló középkori várban hol lehetett a tisztartó lakása, egyben hivatala. Az 1682. évi inventáriumban a felsővárban említik az „Úr szobáját”, s itt az úr esetlegesen a birtokost képviselő, a birtokos „képében”, azaz helyette eljáró provizort jelentette, akit „tisztartó uramnak” szólítottak, azaz a provizor mint a birtokos szolgája, egyben a várnép ura volt. Az 1682. évi összeírásból kiderül, hogy a 17. század második felében egy új építésű traktusban rendezhette be szobáját a tisztartó, mivel a régi „sáfárházban” a missziós jezsuita „hivatalát” és mellette a várkápolnát állították fel. A hivatali funkciót a provizor feltételezett szobájának berendezésében a hosszú (tárgyaló- és étkező)asztal és felette a falra szerelt levéltároló téka jelezte, a lakást az almáriumforma (pohár)szék, azaz nagy edénytároló szekrény. Igaz, a háborús viszonyoknak megfelelően ebben a szekrényben éppen előre csomagolt töltényeket tartottak.⁶⁸ További

MNL OL UeC 141/72; Páter Szenczy György káplán uram (Bercsényi Miklós udvartartása, 1710. máj. 16.) AR VIII.: 377.

⁶⁵ *Mínap Szerencsi utomban Nagyságod két jobbágy csintalan, fosztó, sarcoltató fiait Alpáron Szenczi uram házában szorítottam, azokat is módgyával kezemhez kérvén gazdátul, erős eskövéssel őket megtagatta, én is másképpen azokhoz nyúltam, és a házban kezemhez kéretvén, vasba veretem. Mire nézve Szenczi uram Nagyságodat akar requirálni, mintha én a val violentiat tettem volna házánál, ha Nagyságodat fog requirálni, lehet választja, miért őkegyelme is efféle orgazdát maga házánál szenved. Hallom, ha pártjokat fogot, már jobbágyságra kötelezték volna magokat, elég, hogy vasban vadnak. Eziránt amit Nagyságod disponal felőlök, én azt elkövetem, mert sok panasz ment rájuk, néha labanc, néha kuruc képében csintalankottak. (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 260.*

⁶⁶ *Ma Herberestain, feleset magával, alá Tokay felé ment, mégis volt annyi gratiam, hogy faluban nem szállt őnagysága, csak mezőn falatozván, őnagyságának egy ital borral gazulkottam, semmi kár nem következett. (1677. máj. 16.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/Nº 260.*

⁶⁷ Kiss 2009

⁶⁸ Gusztáv Adolf haditechnikai reformjaként az 1620-as évek végétől a lőport már előre papírhüvelyekbe töltötték, azaz töltényt hoztak létre, a puska töltésekor a feltépett papírt fojtásnak használták.

bútorzat a fedeles, azaz baldachinos („szuperlátos”) dupla ágy; de volt egyszerű dikó is itt, amelynek fekvőfelületét hársfaháncsból fonták (*hárssal kötött ágy*). A tisztartartó (feltételezett) lakása mellett a 17. században egy „öreg gerendás új palotát”, azaz egy nagy áthidaló gerendából képzett síkmennyezettel befedett, tekintélyes méretű terem⁶⁹ is felépítettek a felsővárban, és itt működtettek a puskaportörő szárazmalmot is, az említett töltenyékbe való lőpor előállításához.⁷⁰

A boldogkői várban nem sok minden utalt arra, hogy tulajdonosa a magyarországi katolikus egyház feje, egyébként maga a primás feltehetően sohasem járt Boldogkőn, csak a jövedelmét élvezte. Igaz, kápolnát berendeztek várban, de az előző birtokos, a Palocsay Horváth család is katolikus volt. A várban miséző és a régióban térítő pálos atya, a vár káplánja boltozott szobáját vagy „hivatalát” az 1682. évi inventárium szerint a konyha mellett, az egykori sáfárházban, azaz vár régi tisztartói hivatali szobájában rendezték be, ennek előterében, ugyancsak boltozatos teremben volt a kápolna, oltárral és oltárképpel, egyszerű szószékkal, sőt a körmeneteken használt zászlóval.⁷¹

Hankony János az 1670-es évek végéig (1678-ig?), Thököly uralmaig szolgálhatott Boldogkőn, ahonnan nemcsak szolgaként – igaz, úri szolgaként, mint szervitor és официális – kereshette meg urát és patrónusát, az érseket, hanem képviselőjeként, sőt tanácsadójaként. Nyíltan, és a túlzott alázatosság minden jele nélkül minősíti környezetét nála rangban és társadalmi státusban magasabban álló tagjait is, hogy ezekkel az információkkal is segítse urát döntéseiben.

⁶⁹ Sós 2002: 104.

⁷⁰ *Az felső várban, az mint járnak vagyon egy fa garádics, az felet tölgy fábul építetet egy jó erős kapu [...] sütő ház mellet vagyon fábul építetet grádics, az garádics mellet vagyon egy kőből építetet pitvar, gerendás, deszkás, azon belől vagyon egy más deszkás, gerendás pitvar, mely pitvaron belül van egy gerendás lakó ház, kit Úr házának híznak, azon házban vagyon egy zöld kályhás kemence, egy asztal lábastul. Három ólomban foglalt üveges ablak, igen-igen romladozott, egy feir ó pohár székek, egy rostélyos tálak, négy általakban (= átalagban) ecet, de egy sincs csak félig is, öt darab ó fogasok, egyes kar székek № 5, egy rosz fejr ó kar székek, egy fejr romladozott ó ágy, másik hársal kötött, egy ember alá való nyoszolya. Azon házbul nyíló bolt, zöld festet ajtó rajta, pléhestül, sarkvasastul, melyben vagyon egy kályhás kemence, zöld, öreg almárium, egy kicsiny asztal lábastul. Ittem más fejr hosszú asztal, mely asztal felet deszkából építetet téka, leveleket tartani való, egy öreg zöld ágy, fedeles, két ember alá való. Három üveg ablak, igen-igen romladozott, három fogas és két darab almárium forma székek, melyben volt negyven csomó töltés [= töltény], és azon kívül fél szapus vanna, töltéssel rakva, egynéhány kézben való réz gránát. – Azon tractusban vagyon egy öreg gerendás új palota, mely valami tapaszos fala által van rekesztve, abban van zöld kályhás rosz kemence, semire való, ugyan azon palotán van egy száraz malom cum omnibus apertinentiis. (1682) MNL OL UeC 7/29*

⁷¹ *[a]z konyha mellet vagyon egy boltos pitvar, melyben vagyon egy ólmos, romladozott[t] üveges ablak. Kemence, zöld, ó, kályhás, egy asztal lábastul, közönséges. Abbul az házbul nyíló botos ház, melyben pater szokot lakni, melyet az előt sáfár háznak híznak, abban vagyon tarka kályhás kemence, két üveges romladozott ablak, egy festet[t] régi ágy. Ittem másik egy fejr ágy, egy régi rosz[s]z asztal, körülötte deszka székek és egy közönséges asztalka, egy kar székek. – Azon háznak eleiben vagyon egy boltos kápona (így!), az holot az Isteni szolgálat celebráltatik, melyben vagyon egy festet képekbül csinált oltár, egy aranyas zászló procesiohoz való, egy közönséges prédikáló székek, szönyeggel együtt, azok mellet négy deszka székek. (1682) MNL OL UeC 7/29*

Az elveszett portékája miatt őt beáruló Bárczy Györgynéről például elmondja, hogy hamisan állította magáról az érseknek, hogy özvegyasszony, hiszen férje él, ráadásul kurucok közé állt, Szuhay Mátyás kuruc generális megtette Abaúj vármegye alispánjának, így (a Boldogkőt is elérő kuruc támadások miatt) a várnak is árulója. A király által is elismert, sőt adományokkal jutalmazott Becskereki Ferenc korábbi boldogkői kapitányról sincs jó véleménye a boldogkői jószágigazgatónak. Szinte kifakad, amikor Szelepcsényi – bizonyos ajánlásokra – ismét a boldogkői katonák és vár élére akarja állítani. Elmondja, hogy többen a várkapitánynál sokkal inkább megérdemelték volna a jutalmat, külön panasolja a kapitány családjának (!) viselkedését. Az 1674. évi ostrom idején ugyanis felesége szinte üldözte a várnépet, nem beszélve gyermekük csintalankodásáról. Hankony János szerint Becskereki, ha ismét kineveznék főtisztnek, a saját és nem az uradalom és a vár jószágait gondoztatná velük, egy szóval, ha ismét Boldogkőre jönne, sok katona egyenesen elmene-külne a várból.⁷² Hankony János azonban soha nem felejtette el, s ez leveleiből lépten-nyomon kiderül, hogy ő csak szolga, igaz, nélkülözhetetlen, és különleges jogállású és presztízsű; s a vár és uradalom igazi ura az érsek. 1676-ban és 1677 tavaszán, amikor az uradalom jobbágysai éheztek, a tisztartó, saját döntése alapján, a vár készleteiből egy kis részt szétosztott közöttük, hogy éhen ne haljanak, igaz, a leendő új termésért cserébe. Hankony levelében közvetíti a jobbágysok birtokosuk könyörületessége iránti háláját, hiszen nem a sajátjából adott, és természetesen csak annyit, hogy uradalomnak még bőven maradjon.⁷³ Ura iránti tiszteletét fejezi ki egy kivételes, a gazdaság igényein túli, szimbolikus cselekedete is, a gondos provizor ugyanis, amikor az új pincéket kivájatta a vár alatt, Kassán kifaragtatta Szelepcsényi érseki címerét, hogy a pince bejárata fölé elhelyezhesse a birtokos „örök emlékezetére.”⁷⁴

⁷² *Ami pedig Becskereki Ferenc uram főtisztre commendatióját illeti, én, kegyelmes Uram, senkit nem commendálok Nagyságodnak csak egy szóval: az őkegyelme szolgálatja nem kívántatik Nagyságodnak, hanem úgy, hogy az őkegyelme pusztá házáat, amely a várhoz közel vagyon, építenék, és az Nagyságod jószágát pusztán hadnánk, amint ott is jár az őkegyelme elméje, aki pedig magának nem igen jó gazda, hogy volna Nagyságodnak. Hogy avval commendálják őkegyelmét, hogy sok emberséget tölt az várban obsidiokor, nem szintén annyit, itt is voltak oly emberek, akik szintén úgy, vagy talám még jobban is megérdemelték volna az őfelsége gratiáját. Kegyelmes Uram, ne hídgye Nagyságod nekem, hanem mennyen Nagyságod végére másoktól, akik obsidiokor voltak velünk. Ott Posonyban vagyon most Szenczy György uram és Becskerekgy György, hívassa Nagyságod azokat, és kérdezze meg Nagyságod tőle, minemű persecutióban voltunk Becskereki uram felesége miatt, és az ő kegyelme csintalan gyermeke miatt. Szállást én, kegyelmes Uram, őkegyelmének adhatok, de annyit tudok benne, ha őkegyelme maga cselédével eljő, ha valami léssen, egy ember se jó ide a várban. Sőt a várbeli drabantok is az őkegyelme felesége miatt eloszolnak...* (1675. jún. 11.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 38.

⁷³ *Buzának valami kis részét jobbágyoknak, új feibe, osztotam, hogy éhel halova ne legyenek, mert szegénység harmad-negyed napik is sírva, reménkedve untatot gabonáért, melly könyörületességért Nagyságodnak, mint taval is, Istentől sok jót kívánja, mindazáltal vár szükségére is, amennyi kívántatik, hattam.* (1677. máj. 16.) Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 260

⁷⁴ *Cassán most kőfaragóval az Nagyságod méltóságos cémerét kifaragtattam, az új pincének ajtaja felől pro aeterna memoria becsináltatom.* (1675. jún. 11.) EPL Act. Rad. X/196. 46. csomó/N° 38.

*Szelepcsényi címere
a féli plébániatemplomról,
17. század vége
Coat of arms of Szelepcheny
(Tomašov, Slovakia)*

Források

- BKP = „Szent Kereszt Felmagasztalása” Római Katolikus Plébánia, Boldogkőváralja irattára
 EPL = Prímási és Főkáptalani Levéltár, Esztergom
 AEV Szelepcsényi = Archivum Ecclesiasticum Vetus Sub Primate Georgio Szelepcsényi (1666–1685)
 Act. Rad. = Acta radicalia
 EFM = Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltára
 JTMR Lt. = Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Bp.
 I. = 1773 előtti iratok
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 UeC = E 156 Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et conscriptiones
 A 57 = Magyar Kancelláriai Levéltár, Királyi Könyvek – Libri regii

Hivatkozott irodalom

ÁGOSTON 1913

ÁGOSTON Péter: *Magyar világi nagybirtok története*. Grill, Budapest (Társadalomtudományi Könyvtár. Új sorozat)

AR VIII

Archivum Rákóczianum / II. Rákóczi Ferencz levéltára. Első osztály: Had- és belügy, VIII. köt., Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékezetreméltó iratai. 1705–1711. Szerk.: THALY Kálmán. MTA Történelmi Bizottsága, Budapest, 1882

- BENDA–KOLTAI 2008
BENDA Borbála–KOLTAI András: Kutatások az Erdődy család bécsi levéltárában. *Lymbus* 6. 429–460.
- BEKE 2003
BEKE Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat, Budapest
- BRŇOVJÁK 2010
BRŇOVJÁK, Jiří: Stopy uherské nižší šlechty v kvaternech majestátu a slibů vernosti moravských desk zemských od poloviny 17. do poloviny 19. století. In: *Zemianstvo na Slovensku v novoveku Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8.–10. júna 2009 v Martine*. I. Postavenie a majetky zemianskych rodov. Miloš KOVAČKA–Eva AUGUSTÍNOVÁ–Maroš MAČUHA (eds.). Slovenská národná knižnica Národný bibliografický ústav v Martine. 292–312.
- DONGÓ GY. 1911
DONGÓ GY. Géza: Rákóczi Ferenc fejedelem adóslevele 1674-ből. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 16. 162–165.; 299–302.
- GYULAI 2008
GYULAI Éva: Kegyúr és káplán – Károlyi Sándor gróf és Kelemen Didák minorita missziója. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* Tomus XIII. Fasciculus 1. 71–95.
- GYULAI 2013
GYULAI Éva: Balassa Zsigmond (†1559), a diósgyőri uradalom birtokosa. In: *Zborník z Medzinárodnej konferencie Rod Balašovcov v 13 až 19. storočí*. Ed.: Helena FERENCOVÁ–Erika ANTOLOVÁ. SNM Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, Modrý Kameň, 2013. 323–346.
- HENKE 1860–1864
HENKE, Franz: *Chronik, oder topographisch-geschichtlich-statis-tische Beschreibung der Stadt und freien Minderstandes-herrschaft Loslau in Oberschlesien aus Akten der Provinzial-, magistra-tualischen, kirchlichen und Schloß-Archive geschöpft*, I–II. Ribnyk, Loslau
- HOLLÓK 1837
HOLLÓK Imre: *Egy pillanat a désmákra s különösen a gömöriek czélszerü használatira*. Kek József, Rozsnyó
- JÓSA 1934
JÓSA Jolán: *Dr. Jósa András 1834–1918 és elődei*. Ludvig, Miskolc
- K. VÉGH 1966
K. VÉGH Katalin: Boldogkő várának feltárása. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VI. 109–164.
- KÉRI 1676
KÉRI (KÉRY), Johannes: *Celsissimi Ac Reverendissimi Principis... Georgii Szelepcheny, Archiepiscopi Strigoniensis: Vita, Opera, et Virtutes. Historice descripta* a Patre Fratre Joanne Keri Ordinis S. Pauli Primi Eremitae Emerito Generali, SS. Theologiae et Philosophiae Doctore. Johann Gregor Zerweg, Pozsony

- KISS 2009 (Kézirat)
 KISS Csaba: *A boldogkői uradalom Szelepcsényi György-féle urbáriuma (1674 körül) – Forrásközlés. Záródolgozat, Miskolci Egyetem BTK Történelem szak, Miskolc (Kézirat)*
- KORABINSKY 1786
 KORABINSKY (KORABINSZKY), Johann Matthias: *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Weber & Korabinsky, Pressburg
- Libri Regii – Király Könyvek 1527–1918. DVD-ROM 2006
 Összeállította: VISSI Zsuzsanna–TROSTOVSZKY Gabriella–NÉMETH István–TUZA Csilla–CSAVLEK Judit–MAGYARI Gabriella–NÉMETH György.
 Arcanum–MOL, Budapest
- NAGY 1983
 NAGY László: „Kuruc életünket megállván csináljuk...” *Társadalom és hadsereg a XVII. századi kuruc küzdelmekben*. Akadémiai, Budapest
- POKLUDA 1975
 POKLUDA, Zdenek: Magyarországi nemesek földbirtoklása Cseh- és Morvaországban a XV–XX. században. *Levéltári közlemények* 46. 235–277.
- SÓS 2002
 SÓS István: A boldogkői vár a 17. századi inventáriumok tükrében. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XII. 89–113.
- TÓTH 1994
 TÓTH István György: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Római Magyar Akadémia–Ráday Gyűjtemény–MTA TTI, Roma–Budapest (*Bibliotheca Academiae Hungaricae in Roma, Fontes* 1.)
- ULRICH 2010
 ULRICH Attila: Birtokelkobzások a Szepesi Kamara területén 1670–73 között In: *Uradalmak kora*. Szerk.: SZIRÁCSIK Éva. Dornyay Béla Múzeum, Salgótarján. 47–62. (*Discussiones Neogradienses* 10.)
- ULRICH 2013
 ULRICH Attila: Jobbágyi adóterhek és munkakötelezettség a Szepesi Kamara által elkobzott uradalmakban 1670–74 között. In: *Élet a birtokon*. Szerk.: SZIRÁCSIK Éva. Dornyay Béla Múzeum, Salgótarján. 107–138. (*Discussiones Neogradienses* 13.)
- VERESS 1917
 VERESS Endre: *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum*. I. *Matricula (1559–1917)*. Szent István Társulat, Budapest (*Fontes rerum Hungaricarum* 2.)